

УДК 352.072.1(477):316.347

Орися Харитонюк,

аспірантка другого року навчання кафедри політології

та державного управління,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

<https://orcid.org/0000-0003-4542-9591>

orysiakharytoniuk@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2524-2679-2020-01-230-237>

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОГО МЕНТАЛІТЕТУ В ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

До впровадження реформи децентралізації влади в Україні настрої громадян були песимістичними щодо реальних змін в українському селі, оскільки певні історичні фактори, зокрема вплив Радянського Союзу на формування українського менталітету та ін., мали певні негативні наслідки. У зв'язку з територіальним положенням України між Європейським Союзом і Росією українці мають специфічні риси ментальності, які можуть як допомогти в реалізації реформи децентралізації влади в Україні, так і стримувати її впровадження.

У статті проаналізовано різницю між поняттями «менталітет» та «ментальність», досліджено, що негативними рисами українського менталітету є відсутність волі до покращення життя власними силами, надія на державу, певна фіктивність, показовість у роботі, а не націленість на результат. Саме ці риси, можуть певною мірою, гальмувати розвиток територіальних громад. Також виявлено позитивні риси українського менталітету, які можуть, навпаки, допомогти в процесі активізації громадян і децентралізації влади.

Саме реформа децентралізації влади покликана змінити менталітет українців, оскільки завдяки змінам у місцевому самоврядуванні, які відбуваються в Україні з 2014 р., люди відчували, що можуть впливати на розвиток своїх громад. Саме ця реформа є поштовхом для втілення решти реформ, зокрема в медичній освітній та податковій сферах. Існує дуже багато прикладів в об'єднаних територіальних громадах, де за допомогою зміни свідомості мешканців, їхньої активності, реалізовано дуже багато проєктів на благо громади.

Отже, вивчення особливостей українського менталітету є дуже важливим не лише в контексті місцевого самоврядування, але й державного управління в цілому.

«Той, хто знає ворога й себе, ніколи не програє війни; хто не знає ворога, але знає себе, інколи виграє, а інколи програє; той, хто не знає ні себе, ні ворога, програє кожну баталію», – відзначає Сунь-дзи у своїй книзі «Мистецтво війни». Саме тому знання українського менталітету допоможе українцям зберегти себе та свою ідентичність і врятувати країну від зовнішньої агресії.

Ключові слова: менталітет, місцеве самоврядування, децентралізація, державне управління.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. У зв'язку з упровадженням в Україні реформи місцевого самоврядування, дуже актуальним стає дослідження ролі українського

менталітету та української ментальності в цьому процесі, оскільки незнання та нерозуміння своєї історії й природи інколи не дає нам змоги розуміти себе, інших, а також, певні процеси в державному управлінні та місцевому самоврядуванні.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням особливостей українського менталітету займаються такі науковці, як О. Л. Терентьева, котра дослідила питання менталітету як чинника – розвитку державотворення в Україні. Також вивченням менталітету українського народу та інших народів займається З. В. Бойко. Історичний вплив на українську ментальність ми можемо розглядати за працями П. Кравченка. Також дуже ґрунтовний аналіз саме ментальних чинників процесу становлення й розвитку системи місцевого самоврядування можемо знайти у наукових дослідженнях М. С. Іванова. Зауважимо, що розглядом питання українського менталітету займаються не лише науковці, політологи, культурологи, але й лікар-психотерапевт Олександр Стражний, автор книг, виданих в Україні, Угорщині, Франції, Італії, Іспанії, Мексиці, Німеччині, серед яких і ця – «Український менталітет. Ілюзії – міфи – реальність».

Мета статті. У зв'язку з тим, що Україна розміщена між Європейським Союзом і Росією, вона має риси як радянського, так і європейського мислення. Саме тому важливо дослідити вплив «радянського архетипу» на український менталітет, які сильні та слабкі сторони має український менталітет та як це впливає на реалізацію реформи децентралізації влади в Україні.

Методика дослідження. У роботі використано загальнонаукові методи, такі як аналіз, узагальнення, дедукція, а також пояснення.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Загальновідомо, що слово «менталітет» походить від латинського кореня «mens» – свідомість. Наприклад, в енциклопедії «Культурологія ХХ ст.»: менталітет від лат. *mens* (розум, спосіб думок, склад розуму). Часто підкреслюється, що поняття «менталітет» і «ментальність» синонімічні й, отже, взаємозамінні. На цій підставі їх розглядають в одному ряду зі словосполученнями «національний характер», «дух народу», «етнічна психіка», оскільки вони не мають суттєвих відмінностей у значенні та є перекладом з іноземних мов: німецької «*die Mentalität*» (спосіб думки, склад розуму); англійської «*mentality*» (розумовий розвиток, склад розуму); французької «*mentalite*» (напрямок думок, спрямованість розуму, склад розуму). У цьому зв'язку в дефініціях менталітету відображається як широке його тлумачення, так і вузьке. Але ще Г. В. Ф. Гегель стверджував, що в природі «немає двох речей, що були б абсолютно однаковими» [1, с. 273; 2, с. 73].

Саме тому в сучасній науковій традиції розрізняють поняття «менталітет» і «ментальність». Правовим менталітетом є історично сформовані специфічні, найбільш типові й стійкі для певної соціальної або національно-етнічної спільності системи світоглядних уявлень, оцінювань і реагувань на об'єкти

державно-правової дійсності. На відміну від менталітету, під ментальністю потрібно розуміти частковий аспектий прояв менталітету не лише в умонастроях суб'єкта, а й у його діяльності. Ментальність – це категорія, яка визначає сучасний контекст онтології людини в культурі, її світосприйняття та світобачення крізь призму власного етносу (нації, народності) чи соціальної страти [3, с. 184].

Тому можна зробити висновок, що співвідношення цих двох понять, визначення більш загальної й конкретно-операційної категорії залишається дискусійним питанням, яке по-різному вирішується в межах окремих наукових напрямів та підходів [4].

Розміщення між Сходом і Заходом, тривале бездержавне існування, розчленованість народу в минулому здебільшого визначили український менталітет. Основну роль відіграло геополітичне положення України на перехресті історичних шляхів зі Сходу на Захід і з Півночі на Південь. Ця обставина зумовила химерне поєднання у світогляді українців західної (активнорационалістичної, індивідуалістичної, матеріалістичної) та східної (пасивнопоглядальної, спрямованої на вищі істини) ментальності [5, с. 10; 6, с. 36].

Радянська влада залишила в спадщину менталітет, який відповідав цінностям росіян, тому найлегше він засвоювався мешканцями Наддніпрянської України. Колективізм протиставлявся індивідуалізму, наслідком чого стала «забюрократизованість» системи державного управління. Держава розглядалась як вищий колектив із правом регулювання діяльності підлеглих. За такою системою бюрократія як носій колективістської ментальності контролювала життєдіяльність усього суспільства. На Заході складається жорстка, корпоративна суспільна система, відносини якої регулюються правом найбільш значущої соціальної цінності. Україна в історичному плані була поділена між державами з протилежними ментальними настановами. Менталітету росіян притаманний низовий общинно-суспільний колективізм, якому відповідає ідеологія державництва. Влада має жорстку структуру, особисті інтереси підпорядковуються суспільним. З іншого боку, на Україну впливали європейські культурні традиції. У західноєвропейських племен створено умови для розвитку самоврядування, формування приватної власності та ринкових умов розвитку економіки, які закріплювалися правом. Формувалася повага до закону. Це сприяло розвитку демократичних засад. Розподіл українських земель мав фатальні наслідки: утрата зв'язків між українським народом як єдиним цілим і формування подвійності менталітету українців. Але на глибинному рівні основні риси українського національного менталітету збереглися [7, с. 7–8].

У 1985 р. Микола Рижков, прем'єр-міністр Горбачова й один з архітекторів перебудови, говорив, що найжахливішою рисою радянського суспільства був його повний моральний занепад: усі давали хабарі, усі брехали одне одному – із високих трибун, зі шпальт газет тощо. Брехуни є в кожному суспільстві й політики всіх мастей лицемірять при нагоді, але тоталітарний Радянський Союз

не знав рівних у посиленій інституціоналізації та системному, офіційному схваленні неправди. Такий моральний занепад у громадській сфері закріпив системне хабарництво й корупцію, які так складно викоринити у всіх пострадянських країнах, зокрема, звісно, й в Україні [8].

Американський юрист українського походження в статті на «VoxUkraine» пише:

«Під час поїздки до Радянської України я почув дві розповіді, які закарбувалися в моїй свідомості. Перша зводилася до таких слів: «Вони вдають, що платять нам, а ми вдаємо, що працюємо». Суть другої: «Щоб зрозуміти бодай щось у Радянському Союзі, потрібно зрозуміти те, що люди думають одне, говорять друге, а роблять третє». Ця російсько-радянська культура безкінечних «потьомкінських сіл» лишила невитравний відбиток у менталітеті пострадянського простору, з Україною включно, оскільки політики, схоже, і далі гадають, ніби нормально говорити одне, а робити інше» [8].

На жаль, певна віртуальність і досі присутня як у державних органах, так і в органах місцевого самоврядування сучасної України, що є негативним чинником для впровадження реформи децентралізації.

Отже, основними рисами радянського менталітету є відсутність волі до покращення долі власними силами (рідна партія про все подбає), показна працелюбність (аби керівництво нас помітило, а робота якось зробиться), амбіційність (знай наших), патерналізм (він за це гроші отримує, тому хай подбає про всіх нас), безпорадність (усе одно хтось прийде та зробить, а моє діло маленьке) [9].

Українець бажає бачити у владі батька, який опікується своїми дітьми, а в державі – родину, у якій про кожного турбуються та створюють умови для реалізації творчого потенціалу. Цей архетип зумовлює зосередженість на почуттях, а не на умовах їх виникнення (так званий чуттєвий анархізм українського народу). Також однією з особливостей українського менталітету є екзекутивність. Вона пов'язана з домінуванням у психіці українців жіночого начала (хоча не є синонімом жіночості), орієнтує людину на репродуктивно-відтворювальну діяльність, уникнення наднормативності, нестандартності. Емоційно-етичні начала передбачають життя українця в умовах поміркованого традиціоналізму, консерватизму. Водночас екзекутивність виявляється в орієнтації переважно на виконавчу діяльність, у концентрації уваги на поточних проблемах. Вона сприяє сакралізації образу жінки, яка віддає перевагу покорі перед негараздами, відмовляється від опору злу. Слухняність, певне уникання ініціативи, романтичність, певна незахищеність, наївність, потреба в сильному захисникові – усе це вияви екзекутивності. Так, життя в складі Російської імперії поступово сформувало «малоросійський синдром», комплекс «молодшого брата», провінційності тощо [10].

Саме реформа децентралізації влади покликана змінити менталітет українців. Як зазначає спеціальний посланник уряду Німеччини з питань реформ у галузях урядування та децентралізації в Україні Георг Мільбрадт в інтерв'ю для Тиждень.ua: «Децентралізація – це те, що творить зміни в головах.

Вона дуже важлива, оскільки змінить спосіб мислення та поведінку людей. Вони самі за себе відповідатимуть, і так само буде зламано структуру, коли нововведення завжди ініціюються згори донизу. Завдяки децентралізації громадяни намагатимуться самостійно розв'язувати свої проблеми на місцях. Я також вірю, що це посилить демократію в Україні, оскільки громадяни усвідомлять, що можуть поліпшувати певні речі. На найвищому рівні, у Києві, деяким людям порівняно важко домогтися потрібного впливу, однак у невеликих громадах вирішувати питання буде значно простіше. Гадаю, що це також стане внеском у боротьбу з корупцією. Хоча зазначена реформа її теж децентралізує, але в такому форматі їй буде легше протидіяти. Це доводять міжнародні дослідження і, думаю, в Україні не буде по-іншому» [11].

Незважаючи на негативний вплив Радянського Союзу на формування українського менталітету, існує дуже багато позитивних рис, які можуть слугувати для активізації жителів громад. Такі риси ми можемо проаналізувати, використовуючи дослідження Терентьєвої Ольги «Менталітет як чинник розвитку державотворення в Україні».

Вона зазначає, що заходи на регіональному рівні повинні ґрунтуватися на використанні рис національного менталітету. Концептуальну схему скорочення ментально-ціннісних розбіжностей з урахуванням особливостей українського менталітету наведено на рис. 1.

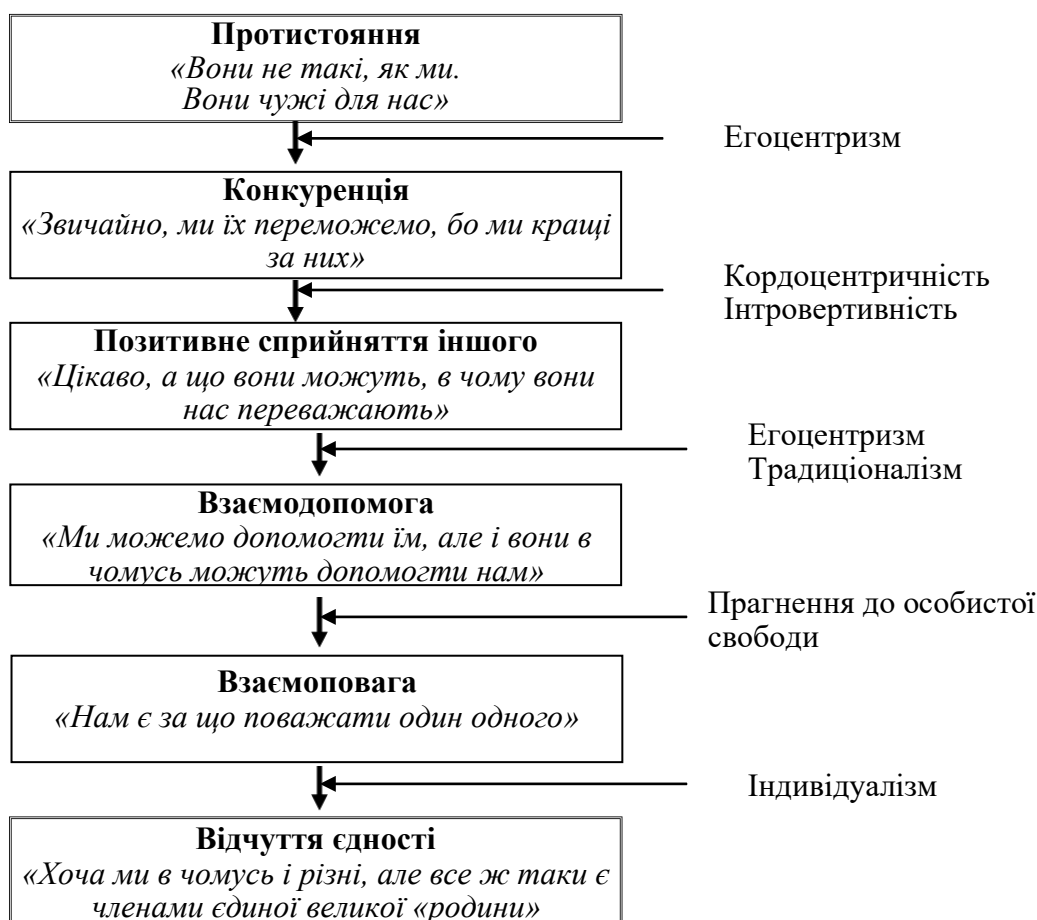

Рис. 1. Етапи скорочення ментально-ціннісних розбіжностей з урахуванням особливостей українського менталітету [7, с. 9]

Фактор егоцентризму, що впливає на домінування малих форм організації, може сприяти переведенню протистояння регіонів у площину конкуренції. Кордоцентричність, яка зумовлює переважання емоційності, може сприяти ознайомленню з досягненнями інших регіонів, оскільки зацікавленість – це сфера емоційного. При цьому інтровертність, яка робить проблеми регіону ближчими за загальнодержавні, знімає елемент агресивності. Налагодженню взаємодопомоги між регіонами сприяє егоцентризм, оскільки носії цієї риси отримують задоволення від того, що роблять послугу іншим. Як результат, має народитися відчуття взаємоповаги, чому допоможе прагнення до особистої свободи, оскільки це передбачає визнання за тим, хто вважається рівним, права на індивідуальність. Ці дії повинні призвести до формування відчуття єдності [7, с. 9–10].

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, можемо зробити висновки, що дослідження питання впливу «радянського архетипу» на формування українського менталітету є дуже важливим фактором, який впливає на реалізацію реформи місцевого самоврядування в Україні. Радянський Союз залишив у свідомості українців певну відсутність волі до покращення життя на місцях власними силами, надію на те, що держава про все подбає. Також негативними факторами залишається певна вдаваність та фіктивність, показовість у роботі, а не націленість на результат. Саме реформа децентралізації влади покликана змінити менталітет українців, оскільки ця реформа несе зміну свідомості, віру в те, що кожен здатен творити своє життя сам, впливати на владу та розпоряджатися фінансами, які залишаються в громадах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гегель, Г. В. Ф. (1974). *Наука логіки*. Т. 1. Москва: Мисль, 452 с.
2. Бойко, З. В. (2015). Особливості менталітету українського народу та менталітетів інших народів. *Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство*, Вип. II. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/mvkfm_2015_2_16.pdf.
3. Павловська-Кравчук, В. А. (2010). Ментальні особливості та їх вплив на розвиток державно-правових явищ. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*, Вип. 20. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3170/1/Pavlovska-Kravchuk_177.pdf.
4. Галушко, К. Ю. (2009). Ментальність, менталітет. *Енциклопедія історії України*. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Mentalnist.
5. Кравченко, П. (2001). Інтеграція ментальності та історизму в практиці історичної освіти. *Практична філософія*, № 1, С. 202–219.
6. Іванов, М. С. (2018). Ментальні чинники процесу становлення та розвитку системи місцевого самоврядування в Україні: регіональний аспект. *Наукові праці. Політологія*, Вип. 302, Т. 314. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/678663.pdf>.
7. Терент'єва, О. Л. (2010). *Менталітет як чинник розвитку державотворення в Україні*. (Автореф. дис. ... канд. держ. упр.: спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління»). Харків, 18 с.

8. Вітвицький, Б. (2016). Менталітет, Українське Минуле й Вакарчук. *VoxUkraine*. URL: <https://voxukraine.org/uk/mentalitet-ukrainske-mynule-i-pan-vakarchuk-ua/>.

9. Смітюх, Г. Є., Стрілецький В. В. *Український менталітет*. URL: <https://www.mysle-nedrevo.com.ua/uk/Publ/SacralUkraine/Mentality.html>.

10. Історія української культури/В. О.Лозовой, Л. В. Анучина, О. А. Стасевська, О. В. Уманець (2013). *Право*. URL: https://pidruchniki.com/1529052756996/kulturologiya/mentalitet_ukrayintsiv_osnovni_determinanti_yogo_stanovlennya.

11. Ворожбит, О. (2018). Георг Мільбрادت: «Децентралізація – це те, що творить зміни в головах». *Тиждень.ua*. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/215046>.

THE ROLE OF THE UKRAINIAN MENTALITY IN THE PROCESS OF IMPLEMENTATION THE DECENTRALIZATION REFORM IN UKRAINE

Before the implementation of the decentralization reform in Ukraine the mood of the citizens was pessimistic about the real changes in the Ukrainian village, because of some historical factors. The influence of the Soviet Union on the formation of the Ukrainian mentality left some negative consequences. Due to the territorial location of Ukraine between the European Union and Russia, Ukrainians have specific mental features that can help to implement the decentralization reform in Ukraine and hinder its implementation.

The article analyzes the difference between concepts of mentality. It is investigated that the negative features of Ukrainian mentality are lack of faith in improving life on their own, hope for the state, certain fictitiousness, demonstrability in work, and not focus on the result. These traits can hinder the development of territorial communities. Also, there are many positive features of the Ukrainian mentality that can help in the process of activating citizens.

The main goal of the decentralization reform is to change the mentality of Ukrainian citizens, because thanks to the changes in local government that have taken place in Ukraine since 2014, people have felt that they can influence on the development of their communities. This reform is the impetus for the implementation of the rest of the reforms, in particular in the medical, education, and tax fields. There are many examples in united territorial communities where many projects are implemented by changing the minds of the residents, their activity.

So, the research of the features of Ukrainian mentality is very important and not only in the context of local self-government but also in the context of public administration as a whole.

«Who knows the enemy and himself, never loses the war; who does not know the enemy but knows himself, sometimes he wins and sometimes he loses; who knows neither himself nor the enemy loses every battle» – Sun Tzu writes in his book *The Art of War*. That is why knowledge of the Ukrainian mentality will help Ukrainians maintain themselves and their identities and save the country from external aggression.

Key words: mentality; Local Government; decentralization; governance.

REFERENCES

1. Hegel, G. V F. (1974). *The Science of Logic*. T. 1. Moskva: Thought, 452 p.

2. Boyko, Z. V. (2015). Features of the mentality of the Ukrainian people and the mentality of other people. *International Bulletin: Cultural Studies, Philology, Musicology*, Iss. II. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/mvkfm_2015_2_16.pdf.

3. Pavlovskaya-Kravchuk, V. A. (2010). Mental features and their influence on the development of state-legal phenomena. *State Construction and Local Self-Government*, Issue 20. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3170/1/Pavlovska-Kravchyk_177.pdf.

4. Galushko, K. Yu. (2009). Mentality, mentality. *Encyclopedia of Ukrainian History*. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21PN00&S21PN00&S21PN=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Mentalist.

5. Kravchenko, P. (2001). Integration of mentality and historicism in the practice of historical education. *Practical philosophy*, № 1, P. 202–219.
6. Ivanov, M. S. (2018). Mental factors of the process of formation and development of the system of local self-government in Ukraine: a regional aspect. *Scientific papers. Political Science*, Issue 302, Vol. 314. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/678663.pdf>.
7. Terentyev, O. L. (2001). *Mentality as a factor of development of state formation in Ukraine*. (Author's abstract. diss. for the sciences. degree of Cand. state. ref.: spec. 25.00.01 «Theory and History of Public Administration»). Kharkiv, 18 p.
8. Vitvitsky, B. Mentality, Ukrainian Past and Vakarchuk. *VoxUkraine*. URL: <https://voxukraine.org/en/mentalitet-ukrainske-mynule-i-pan-vakarchuk-ua/>.
9. Smityukh, G. E., Streletsky, V. V. *Ukrainian mentality*. URL: <https://www.mysle-nedrevo.com.ua/en/Publ/SacralUkraine/Mentality.html>.
10. History of Ukrainian Culture / V. O. Lozovoy, L. V. Anuchina, O. A. Stasevska, O. V. Umanets. *Law*. URL: https://pidruchniki.com/1529052756996/kulturologiya/mentalitet_ukrayintsiv_osnovni_determinanti_yogo_stanovlennya.
11. Vorozhbit, O. (2018). Georg Milbradt: «Decentralization creates changes in the minds». *Week*. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/215046>.

Матеріал надійшов до редакції 20.01.2020 р.

УДК 32.019.51

Оксана Шурко,

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології,

Львівський національний університет імені Івана Франка,

<https://orcid.org/0000-0002-2142-3884>

<https://doi.org/10.29038/2524-2679-2020-01-237-245>

ВПЛИВ ПОЛІТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ПОЛІТИЧНУ СВІДОМІСТЬ

У статті проаналізовано вплив політичних технологій на політичну свідомість громадян під час виборів Президента України 2019 р. Сьогодні політичні технології є саме тим інструментом, із допомогою якого можна забезпечити політичну стабільність або розхитати, вивести з рівноваги політичну систему суспільства. Тому детальне дослідження політичних технологій, які постійно вдосконалюються, потребує подальших наукових розробок. Об'єктом впливу політичних технологій є люди, а саме їхня політична свідомість. Політична конкуренція, боротьба за владу у виборчий період та формування органів державної влади на всіх ієрархічних щаблях після виборів визначає важливість політичних технологій. Вибори в Україні у 2019 р. стали унікальними саме тому, що в політичному середовищі з'явилося багато людей, які далекі від політики, та тим, що значна частина «старих» політиків втратила підтримку. Ще однією особливістю виборів 2019 р. є поява нових каналів комунікації з виборцями: такі соціальні мережі, як Instagram, Facebook, Telegram, стали реально дієвим інструментом боротьби за підтримку й голоси виборців. У сфері політики інформація в цілому та Інтернет зокрема відіграють настільки важливу роль, що кожен політичний актор сьогодні намагається організувати власний інформаційний